

Stand van de Bouw

...de bouwsector in economisch perspectief

Madeline Buijs
Sector Econoom
Bouw

Sector Advisory
Oktober 2017

De bouwsector stoomt door

Stand van de Bouw – De bouwsector stoomt door

24 oktober 2017

Inhoudsopgave

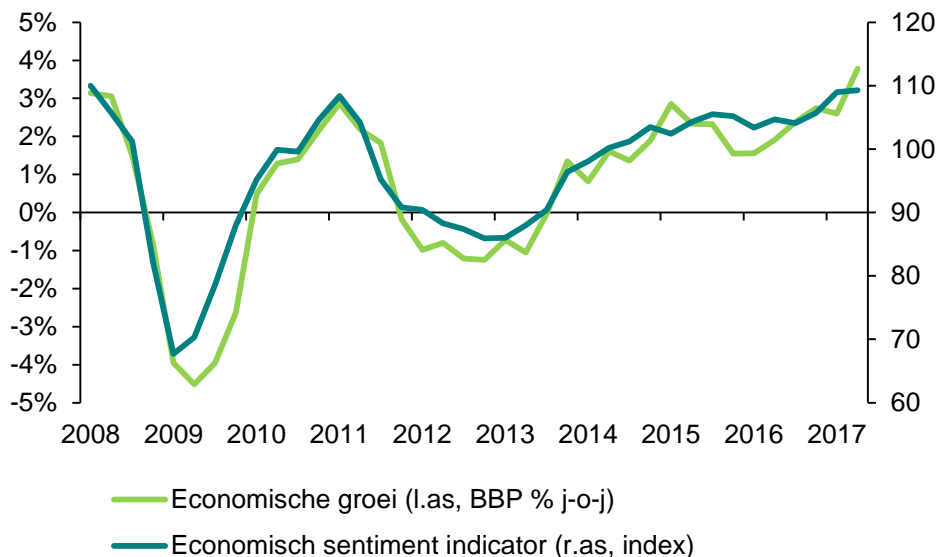
sheet

1	Macro-economie	▶	Nederland en woningmarkt	3 en 4
2	Vertrouwensindicatoren	▶	Sentiment, producenten- en consumentenvertrouwen	5
3	Sectorbeeld	▶	Sentiment bouwsector, belemmeringen	6
4	Bouwproductie	▶	Trends in productie	7
5	Omzetontwikkelingen	▶	Trends in omzet: branches bouw en aanverwante sectoren	8 en 9
6	Orderportefeuille	▶	Ontwikkelingen in de orderportefeuille van bouwbedrijven	10
7	Afgegeven vergunningen	▶	Ontwikkelingen in afgegeven vergunningen	11
8	Regionale bouw	▶	Ontwikkelingen woningmarkt en afgegeven vergunningen	12 en 13
9	Arbeidsmarkt	▶	Vacatures, uitzenduren, werkgelegenheid en personeelssterkte	14
10	Bedrijfsdemografie	▶	Faillissementen, oprichtingen, opheffingen, fusies & overnames	15
11	Special	▶	Het marktpotentieel van circulair bouwen	16
A	Appendix	▶	Contactgegevens, disclaimer en extra informatie	17

1 Macro-economie - Nederland

Ramingen economische groei Nederland voor 2017 flink omhoog

	2015	2016	2017	2018
Bbp	2,3	2,1	3,1	2,5
Particuliere consumptie	2,0	1,5	2,2	2,2
Overheidsconsumptie	-0,2	1,1	1,0	1,2
Investerings	11,0	5,2	5,7	4,3
Uitvoer	6,5	4,1	5,3	4,8
Invoer	8,4	3,9	5,1	5,0
Consumentenprijzen (CPI)	0,6	0,3	1,4	1,4
Lonen particuliere sector	1,2	1,6	1,6	2,0

► Sterke groei economie in tweede kwartaal 2017

In het tweede kwartaal groeide de Nederlandse economie twee keer zo hard als in de voorgaande kwartalen. Het bruto binnenlands product (bbp) steeg maar liefst 1,5% ten opzichte van het voorgaande kwartaal (k-o-k) – volgens voorlopige cijfers van het CBS. Het cijfer is veel hoger dan verwacht en ook veel hoger dan de gemiddelde groei in de eurozone (0,6% k-o-k). Verder is de bbp-stijging in het eerste kwartaal naar boven bijgesteld (van 0,4% naar 0,6%).

► Alle bestedingen droegen bij aan de sterke groei

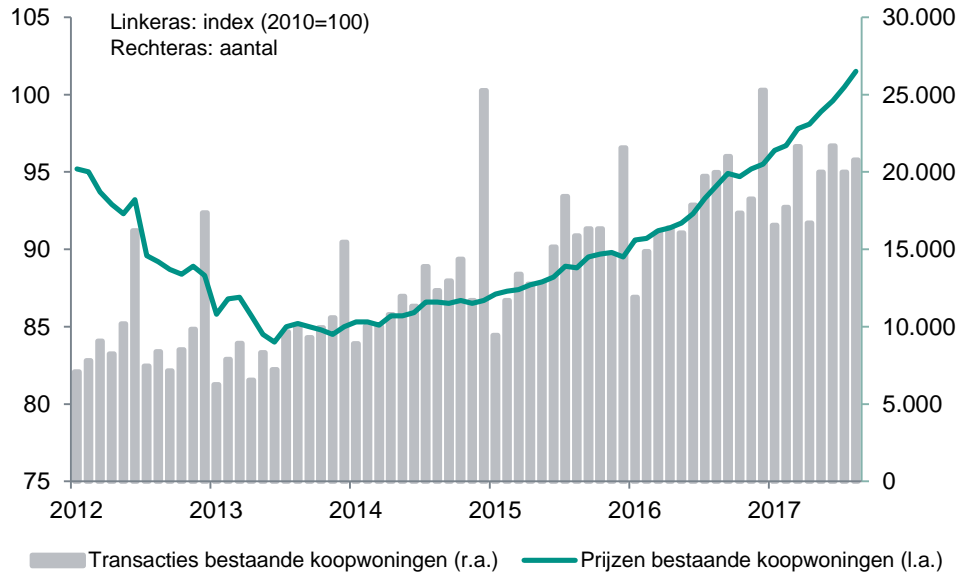
Alle bestedingscomponenten zorgden voor de expansie in het tweede kwartaal. De grootste bijdrage kwam van de netto-uitvoer (uitvoer – invoer) en de consumptie van gezinnen. Deze zorgden voor respectievelijk 0,7%-punt en 0,4%-punt groei van het bbp. De investeringen in vaste activa stegen ook, maar wat minder dan in het (wel heel sterke) eerste kwartaal. Bij de woninginvesterings zien we dat de groei geleidelijk afneemt. Maar met 2% k-o-k was deze nog steeds fors.

► Kanttekening

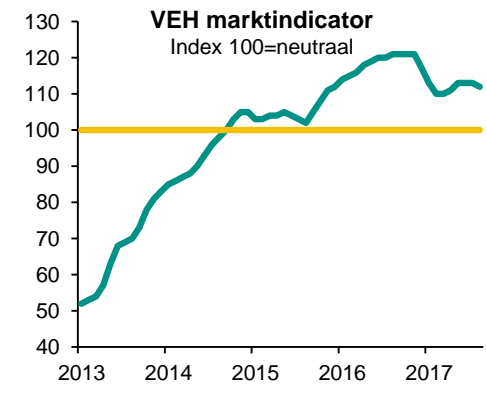
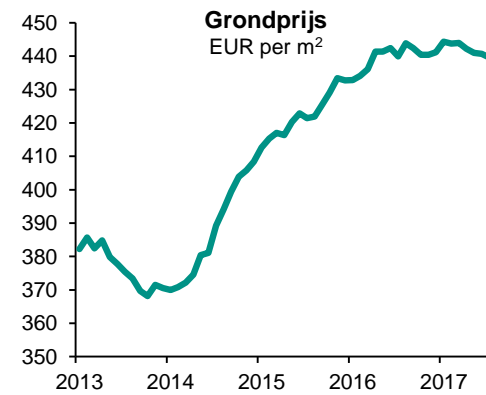
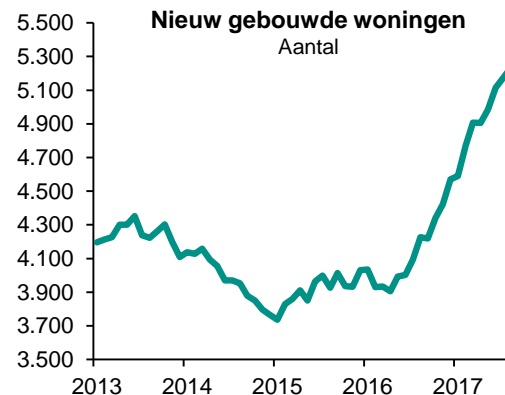
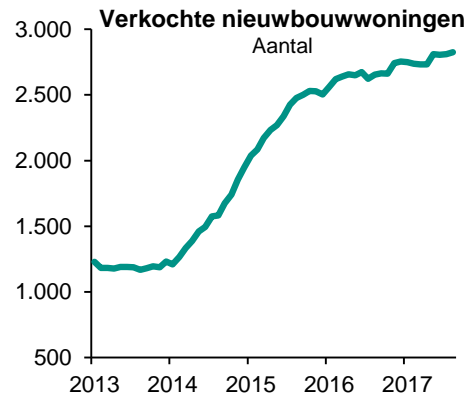
Het bbp wordt al enkele jaren gedrukt door het steeds verder dichtdraaien van de gaskraan in Groningen. Als we daarvoor corrigeren, zou het groeicijfer in het eerste kwartaal op 0,9% k-o-k zijn uitgekomen en in het tweede kwartaal op ongeveer 1,4%. Dat is nog steeds een fors cijfer, maar de versnelling in het tweede kwartaal valt wat kleiner uit.

1 Macro economie – woningmarkt

Prijzen en transacties koopwoningen blijven stijgen

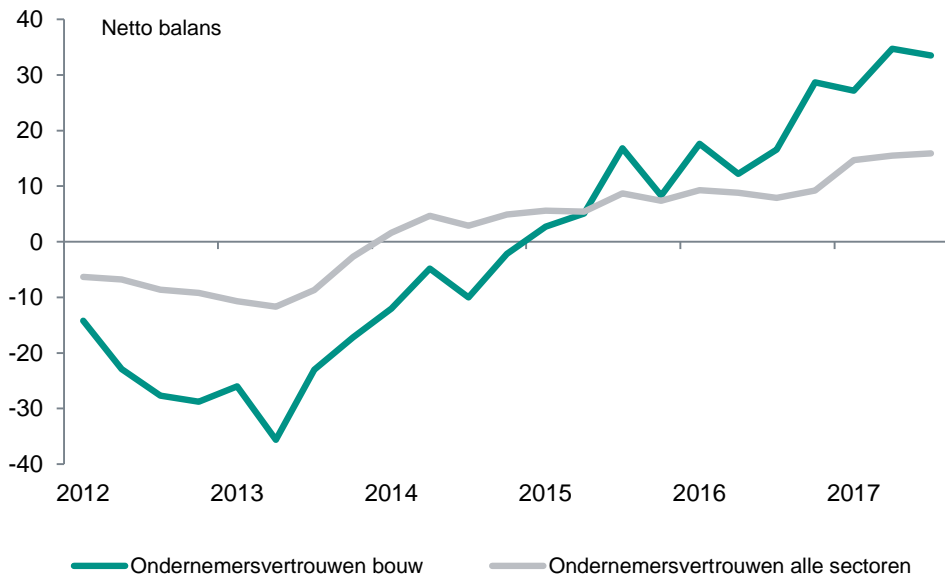

- ▶ De woningmarkt blijft hard doorgroeien. In augustus steeg de prijs van bestaande koopwoningen met 7,8% j-o-j en het aantal transacties steeg met 4% j-o-j. Naar verwachting stijgt het aantal transacties in 2017 met 15% en de prijzen met 7,5%. In de eerste acht maanden van 2017 steeg het aantal verkochte nieuwbouwwoningen met 4,0% j-o-j. Hiermee herstelt het aantal verkopen ten opzichte van het eerste kwartaal toen er nog een daling te zien was.
- ▶ Het aantal nieuw gebouwde woningen steeg in de eerste acht maanden van 2017 met 25,1% j-o-j. Bouwers kunnen profiteren van het feit dat grondprijzen niet meer zo hard stijgen. In de eerste acht maanden van 2017 daalden de grondprijzen met 1,1% j-o-j. Vanaf mei 2017 dalen de grondprijzen. Dat is opvallend gezien de blijvend sterk stijgende huizenprijzen. Mogelijk is er zoveel concurrentie om woningen te bouwen dat gemeentes de grond goedkoper verkopen om er voor te zorgen dat er in hun gemeente wel gebouwd wordt.
- ▶ Het vertrouwen op de woningmarkt loopt wel wat terug. De VEH marktindicator stond in augustus 2017 op 112. Dat is nog hoger dan de neutrale waarde van 100. Maar de VEH marktindicator is teruggezaakt van 121 in november 2016.

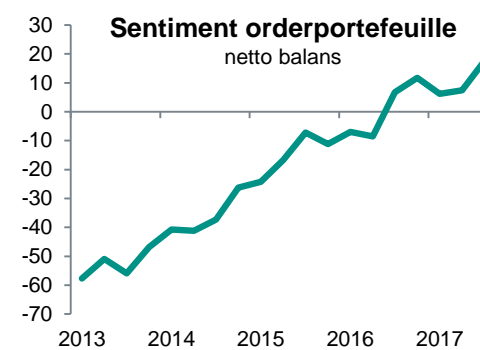
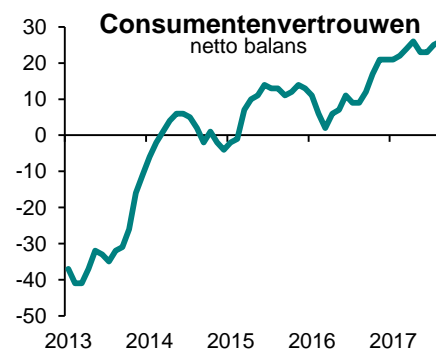
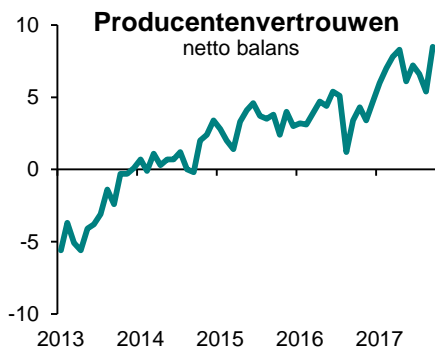
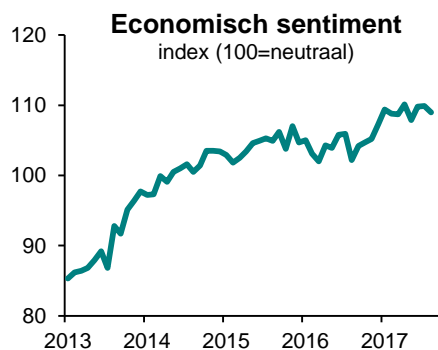

2 Vertrouwensindicatoren – vertrouwen Nederland

Het vertrouwen van bouwbedrijven blijft hoog

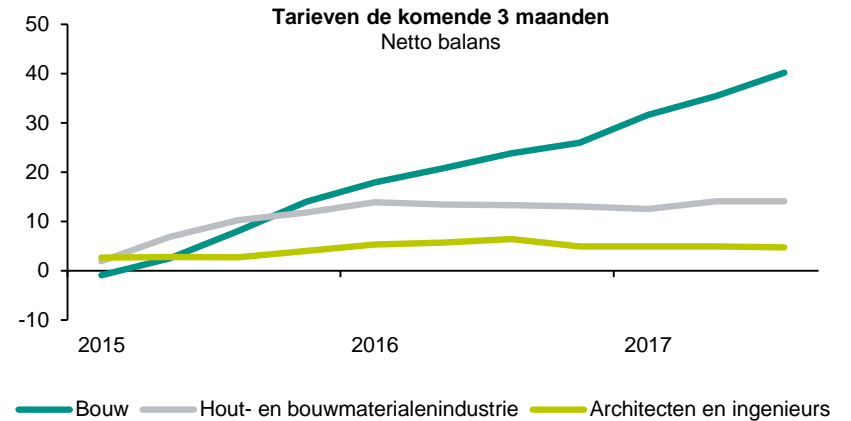
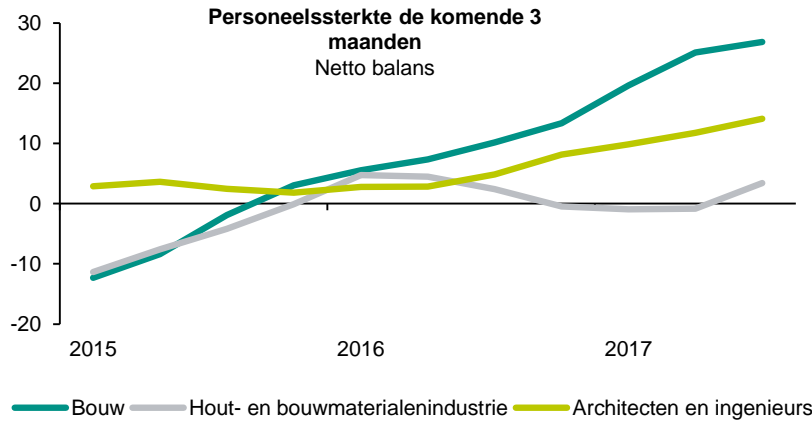
- ▶ Het ondernemersvertrouwen onder bouwbedrijven is hoog, wel zakt het vertrouwen in het derde kwartaal van 2017 wat terug. Het ondernemersvertrouwen in de bouw ligt ook een stuk hoger dan in Nederland als geheel.
- ▶ Het producentenvertrouwen nam in september verder toe tot 8,5. Het hoogste niveau in 9,5 jaar. Het consumentenvertrouwen deed een stapje terug, van 26 naar 23 in september. Consumenten zijn vooral minder positief over het economisch klimaat. Hun koopbereidheid blijft hoog.
- ▶ Bouwbedrijven zijn positief gestemd over hun orderportefeuille, in het derde kwartaal stijgt het sentiment naar het hoogste niveau sinds de eerste meting in 2012. Bouwbedrijven zijn sterk afhankelijk van de Nederlandse markt, waardoor een harde Brexit, het Trumpbeleid en de beleidsonzekerheid in de EU niet veel invloed op het sentiment hebben.

3 Sectorbeeld

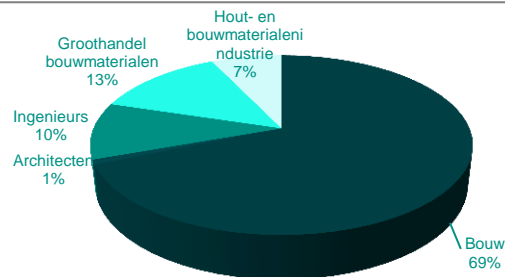
Ondernemers in de bouw en aanverwante sectoren positief gestemd

Oordeel van ondernemers in sectoren over prijs en personeel (>0 = meer positief gestemde ondernemers)

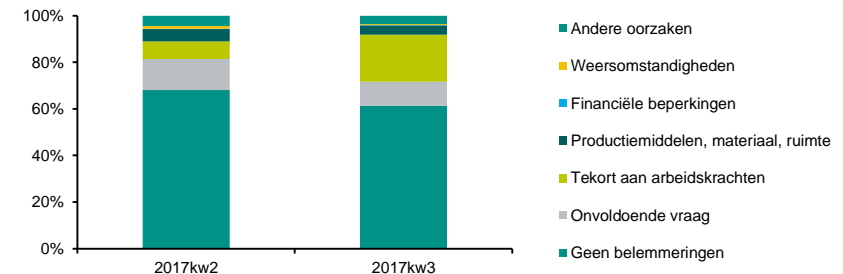

- ▶ Het sentiment over de personeelssterkte van zowel bouwbedrijven, bedrijven actief in de hout- en bouwmaterialenindustrie en architecten en ingenieurs stijgt. Vooral bouwbedrijven verwachten de komende drie maanden meer personeel aan te nemen. 20% van de bouwbedrijven geeft inmiddels aan dat een tekort aan arbeidskrachten hun werkzaamheden belemmert.
- ▶ Vooral bouwbedrijven verwachten de komende drie maanden hun tarieven te verhogen. Bedrijven actief in de hout- en bouwmaterialenindustrie en architecten en ingenieurs zijn hier minder positief over.

Aandeel bouw en aanverwante sectoren in totale sector bouw (% van netto-omzet)

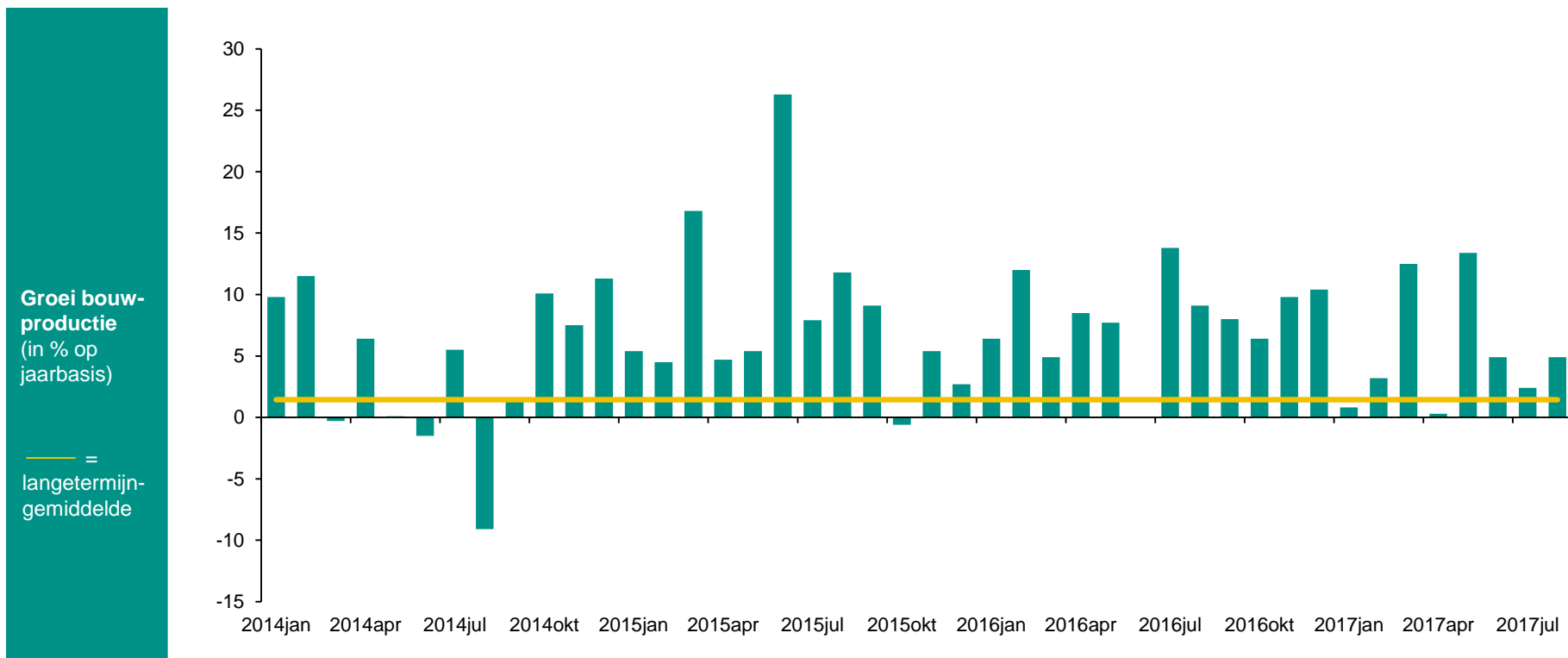

% van het aantal bouwbedrijven die belemmeringen ervaren

4 Bouwproductie

Groei bouwproductie in 2017 zoals verwacht

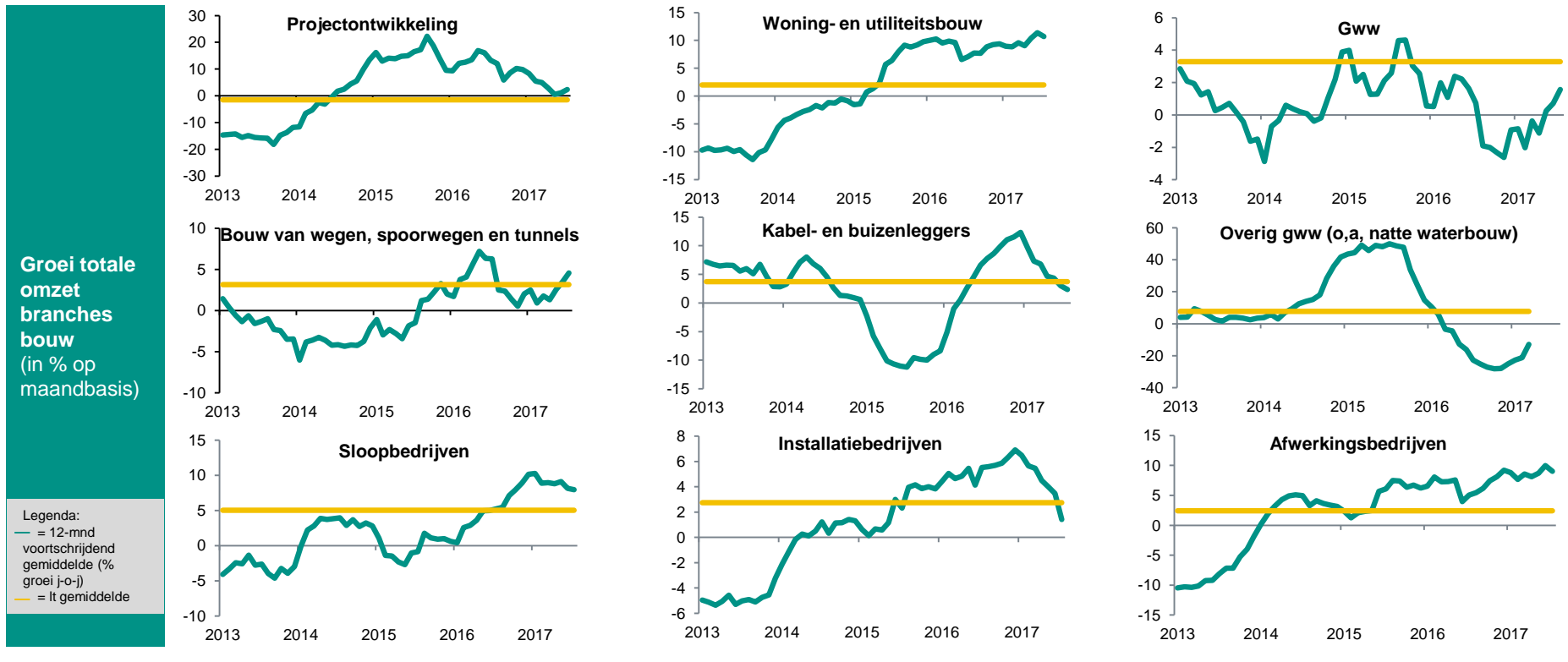
Groei bouwproductie in 2017 zoals verwacht

- ▶ In de eerste acht maanden van 2017 steeg de bouwproductie met 5,5% j-o-j. De maandelijkse ontwikkeling is zeer divers. De maanden maart en mei waren uitzonderlijk goed. Toen steeg de bouwproductie met 12,5% j-o-j respectievelijk 13,4% j-o-j. April viel tegen, toen de bouwproductie maar met 0,3% j-o-j steeg. Deze tegenvaller werd veroorzaakt door meer feestdagen in april dan in 2016.
- ▶ De positieve ontwikkeling van de bouwproductie loopt in de pas met veel sentimentsindicatoren. Dit geeft aan dat de bouwproductie zich in 2017 verder positief kan ontwikkelen. De orderportefeuilles zijn goed gevuld en de afgegeven vergunningen geven aan dat verdere groei te verwachten is.

5 Omzetontwikkelingen – branches bouw

Omzetontwikkeling branches bouw wisselend

Omzetontwikkeling 2017 wisselend

- ▶ In de eerste acht maanden van 2017 laten de branches gerelateerd aan de woningbouw hoge omzetgroei zien. De woning- en utiliteitsbouw groeide in de eerste acht maanden van 2017 met 9,7% j-o-j. De afwerkingsbedrijven (onder andere schilders en stukadoors) lieten een omzetgroei van 7,3% j-o-j zien. De omzet van projectontwikkelaars steeg met 5,4% j-o-j. Opvallend genoeg doen de installateurs het op dit moment niet goed. Hun omzet daalde met 1,9% j-o-j in de eerste acht maanden van 2017. Mogelijk hebben zij moeite om hogere prijzen te vragen of zijn zij selectiever in welke opdrachten ze aannemen.
- ▶ De bedrijven actief in de gww laten een wisselende ontwikkeling zien. De omzet van alle gww-bouwers steeg in de eerste acht maanden met 4,4% j-o-j. Vooral de bouwers van wegen, spoorwegen en tunnels deden het goed. Hun omzet steeg met 10,5% j-o-j. De omzet van kabel- en buizenleggers daalde met 1,9% j-o-j. Bedrijven actief in de natte waterbouw lieten in het eerste kwartaal van 2017 een omzetgroei van 14,2% j-o-j zien (er zijn geen recentere gegevens beschikbaar).

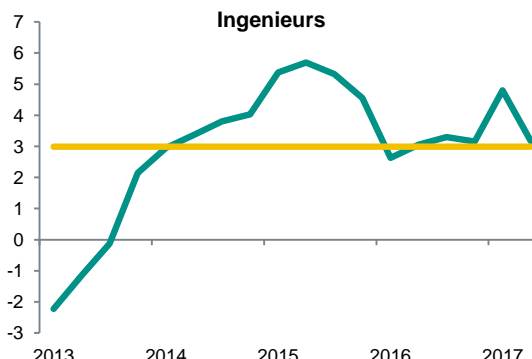
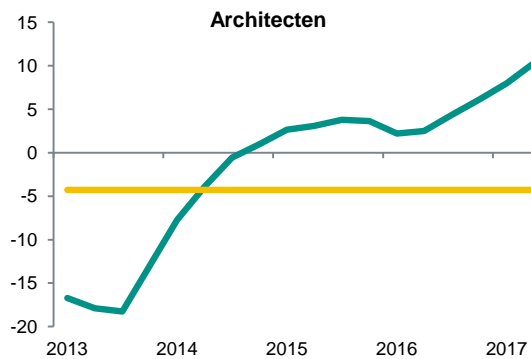
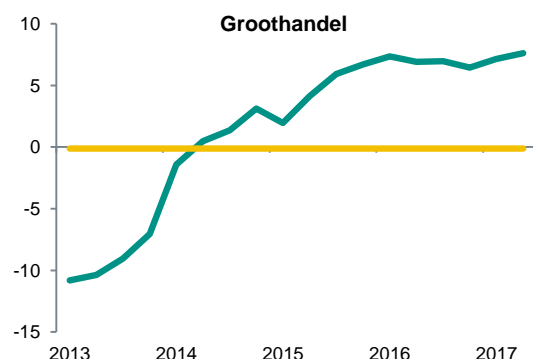
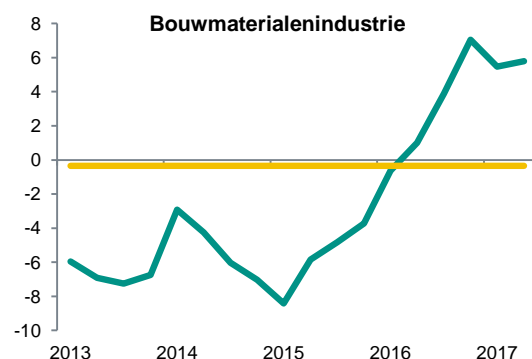
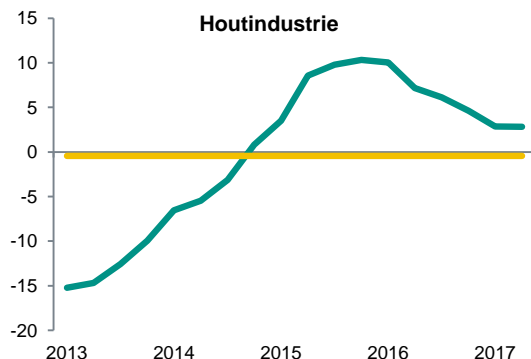

5 Omzetontwikkelingen – aanverwante sectoren

Ook omzet aanverwante sectoren wisselend

Groei totale omzet aanverwante sectoren (in % op kwartaalbasis)

Legenda:
— = 12-mnd voortschrijdend gemiddelde (% groei j-o-j)
— = lt gemiddelde

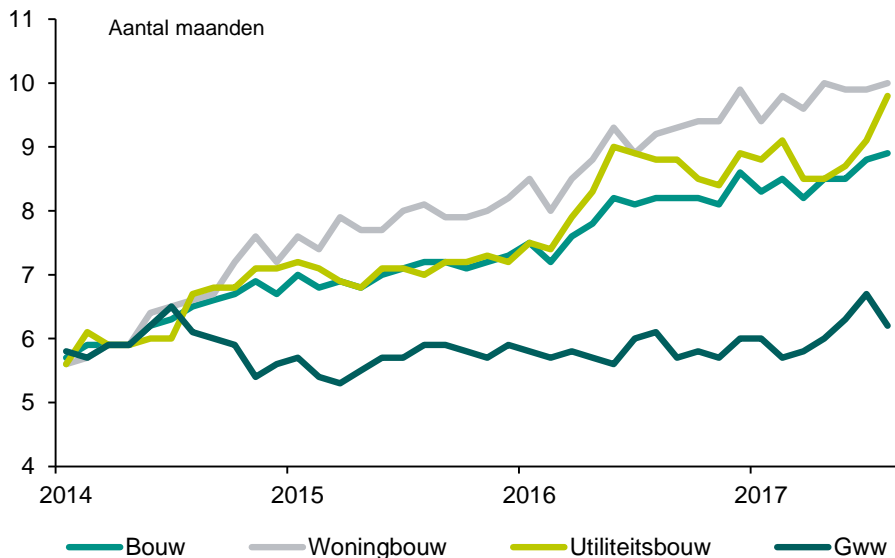

Omzetontwikkeling wisselend

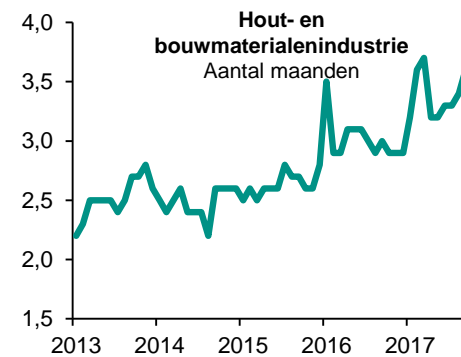
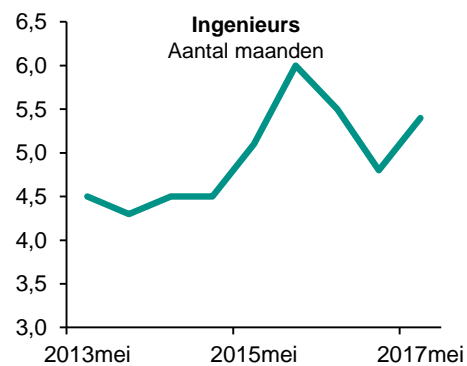
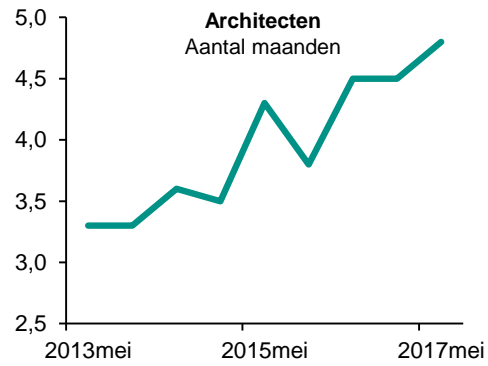
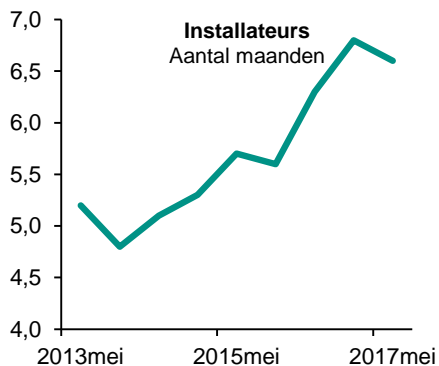
- ▶ In het eerste halfjaar van 2017 profiteerde de bouwmaterialenindustrie van de sterke toename van de nieuwbouw van woningen. De omzet steeg in het eerste halfjaar met 4,1% j-o-j. Het verschil met de houtindustrie is duidelijk. De omzet van de houtindustrie steeg namelijk maar met 2,2% j-o-j. De houtindustrie is minder sterk afhankelijk van de nieuwbouw en profiteert daarom in mindere mate van de opleving daarvan. Wel stijgt de omzet harder dan de productie, omdat producenten door het toegenomen materiaalgebruik hogere prijzen kunnen vragen. De omzet van de groothandel steeg in het eerste halfjaar van 2017 met 9,2% j-o-j.
- ▶ De architecten profiteren ook van het herstel van de nieuwbouw van woningen. Hun omzet steeg in het eerste halfjaar van 2017 met 10,8% j-o-j. De ingenieurs hebben het een stuk moeilijker door de internationale onzekerheden. Hun omzet steeg met 2,8% j-o-j in het eerste halfjaar van 2017.

6 Trends in de orderportefeuille

Orderportefeuille bouwbedrijven op recordniveau

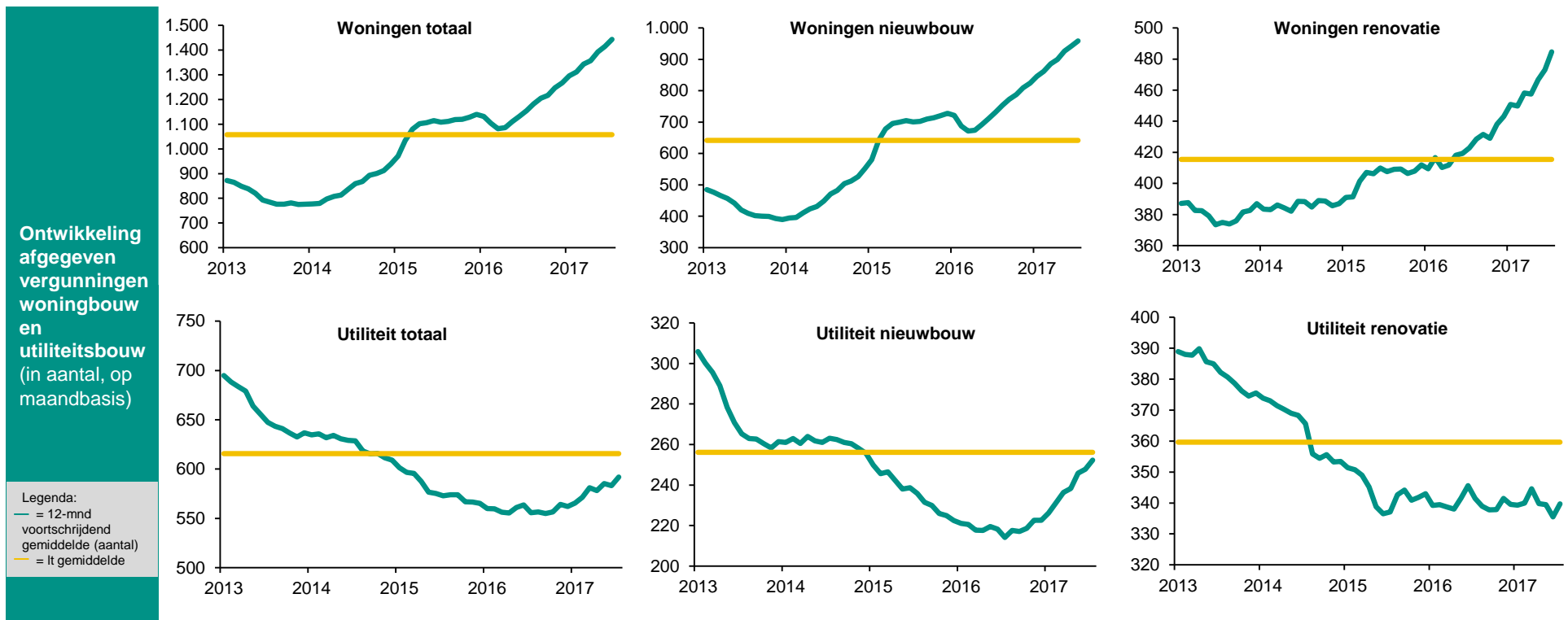

- ▶ De orderportefeuille van bouwers bevindt zich op een zeer hoog niveau. In augustus 2017 bedroeg de orderportefeuille 8,9 maanden. Sinds het begin van de meting in 2001 is de orderportefeuille nog nooit zo hoog geweest. Zowel de orderportefeuille van woningbouwers (10 maanden) als die van utiliteitsbouwers (9,8 maanden) staat op een zeer hoog niveau.
- ▶ De orderportefeuille van gww-bouwers steekt hierbij wat mager af, maar die neemt in 2017 wel langzaam toe. In augustus bedroeg de orderportefeuille 6,2 maanden. In februari was dit nog 5,7 maanden. De wegenbouwers hebben voor 5,5 maanden werk, terwijl de grond- en waterbouwers voor 7 maanden werk hebben.
- ▶ De orderportefeuille van de installateurs daalde in mei 2017 licht van 6,8 naar 6,6 maanden. De architecten profiteren van de opleving van de woningbouw en dat is in hun orderportefeuille te zien. Die steeg in mei van 4,5 naar 4,8 maanden. De orderportefeuille van ingenieurs herstelde weer wat, van 4,8 naar 5,4 maanden. De orderportefeuille van de hout- en bouwmaterialenindustrie steeg in september 2017 van 3,4 naar 3,6 maanden. De groei is vooral te danken aan de bouwmaterialenindustrie.

7 Trends in afgegeven vergunningen

Vergunningen woningbouw blijven hard toenemen, utiliteitsbouw volgt in kielzog

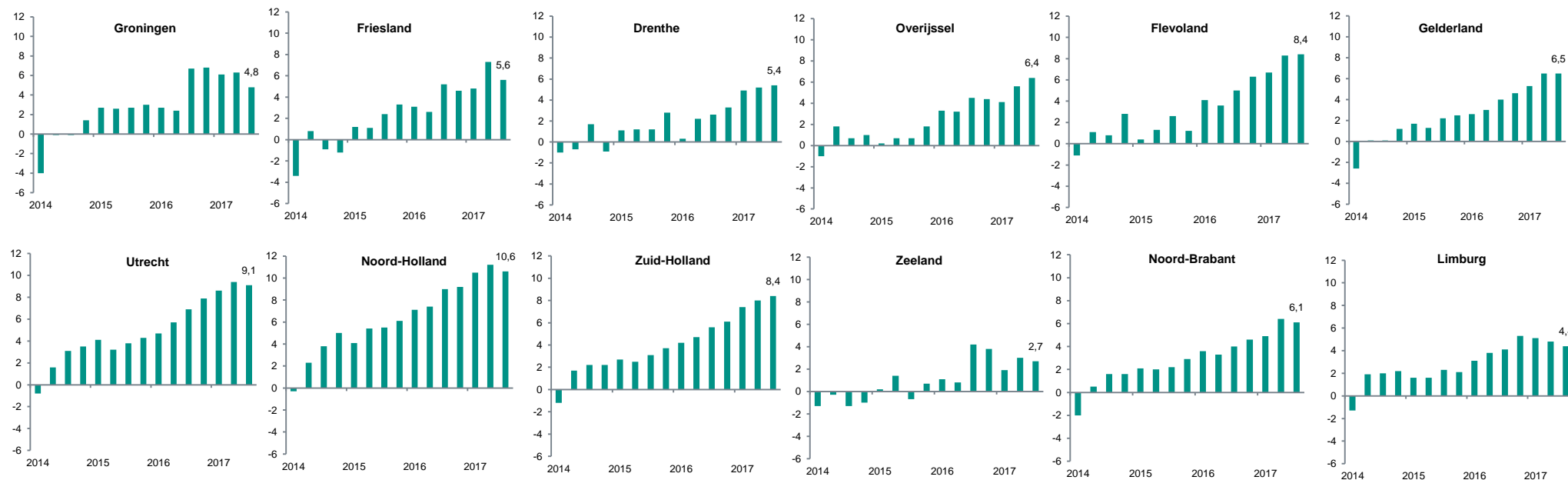
Vergunningen woningbouw blijven hard toenemen

- ▶ Het aantal afgegeven vergunningen voor woningen stijgt hard in de eerste zeven maanden van 2017. Het totaal aantal vergunningen steeg met 24,4% j-o-j. Daarmee herstelt het aantal afgegeven vergunningen verder ten opzichte van 2016, toen het aantal afgegeven vergunningen met 11,2% steeg. Vooral de nieuwbouw blijft het goed doen. In de eerste zeven maanden van 2017 steeg het aantal afgegeven vergunningen voor nieuwe woningen met 29,3% j-o-j. Het aantal afgegeven vergunningen voor de renovatie van woningen steeg met 15,8% j-o-j.
- ▶ Het aantal afgegeven vergunningen voor utiliteitsgebouwen herstelt verder. In de eerste zeven maanden van 2017 steeg het aantal afgegeven vergunningen met 8,9% j-o-j. In 2016 was er nog een daling van 0,6% te zien. Ook de utiliteitsbouw wordt gedreven door de nieuwbouw. De vergunningen voor nieuwe utiliteitsgebouwen namen met 22,7% j-o-j toe in de eerste zeven maanden van 2017. Het aantal afgegeven vergunningen voor renovatie van utiliteitsgebouwen nam met 0,1% j-o-j toe.

8 Trends in de regio – woningmarkt

Woningprijzen stijgen in alle provincies, maar verschillen blijven bestaan

Procentuele groei woningprijzen per kwartaal (% groei j-o-j)

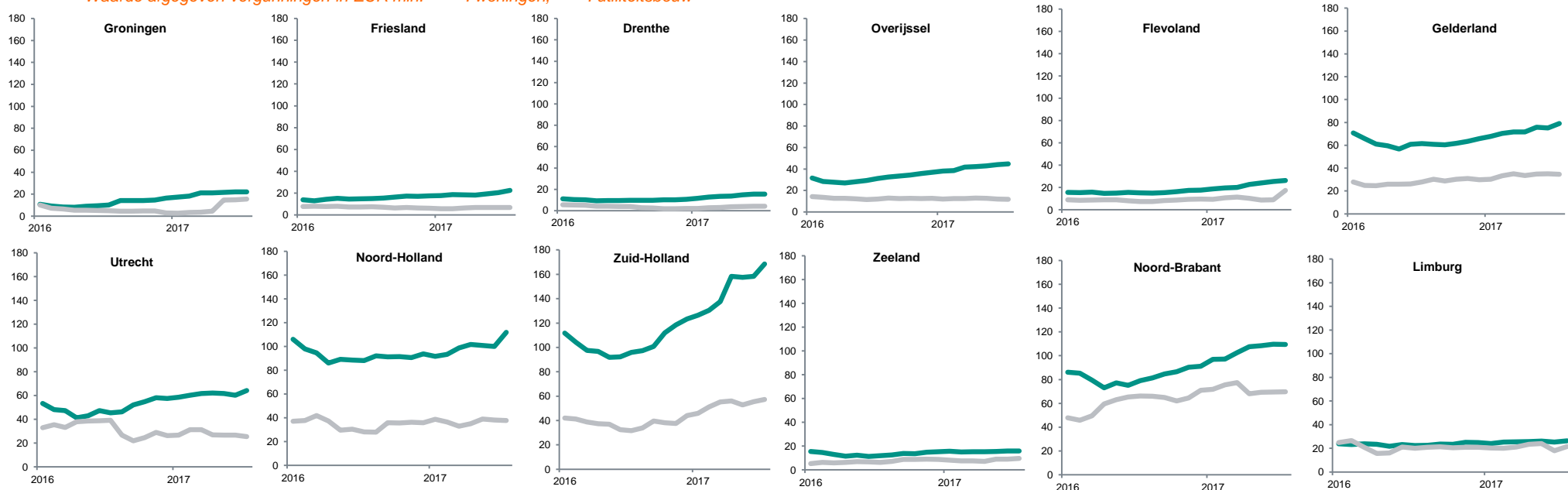

- ▶ In het derde kwartaal van 2017 stegen de woningprijzen, niet verrassend, in Noord-Holland het hardst met 10,6% j-o-j. Dit kwam door de sterke stijging van de woningprijzen in Amsterdam met 13,8% j-o-j. Ook in Utrecht (+9,1% j-o-j), Zuid-Holland (+8,4% j-o-j) en Flevoland (+8,4% j-o-j) stegen hard. De woningprijzen stegen in Zeeland en Limburg het minst hard, met 2,7% j-o-j respectievelijk 4,4% j-o-j. In veel provincies zwakt de groei van de woningprijzen in het derde kwartaal af.
- ▶ In de eerste drie kwartalen van 2017 was Noord-Holland ook de uitschieter, de woningprijzen stegen er met 10,8% j-o-j. In de provincie Utrecht stegen de woningprijzen met 9% j-o-j en in Zuid-Holland met 8% j-o-j. Ook in de eerste drie kwartalen stegen de woningprijzen in Zeeland en Limburg het minst hard.

8 Trends in de regio – afgegeven vergunningen

Beeld nog divers, maar woningbouw groeit in alle provincies

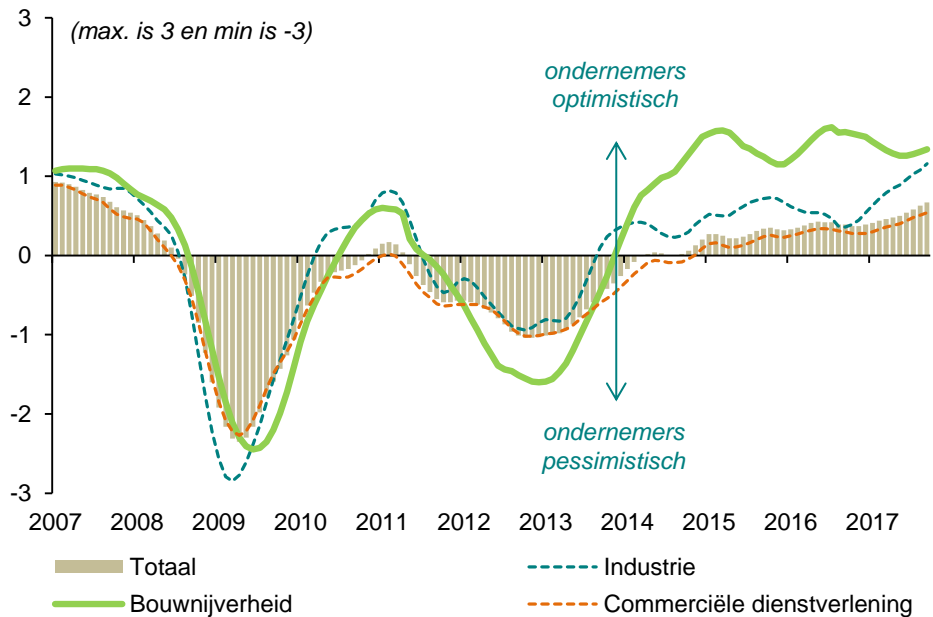
Waarde afgegeven vergunningen in EUR mln. — : woningen, — : utiliteitsbouw

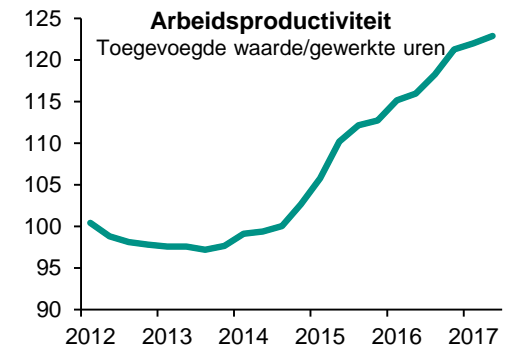
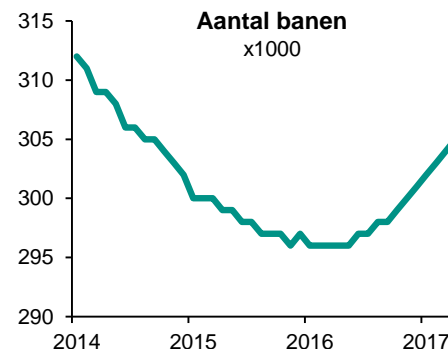
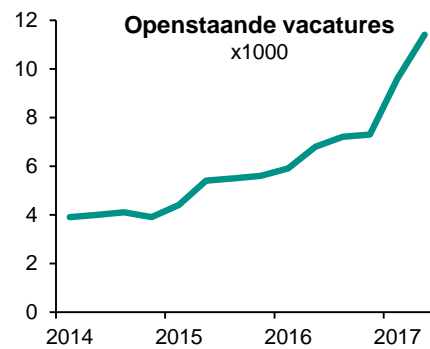
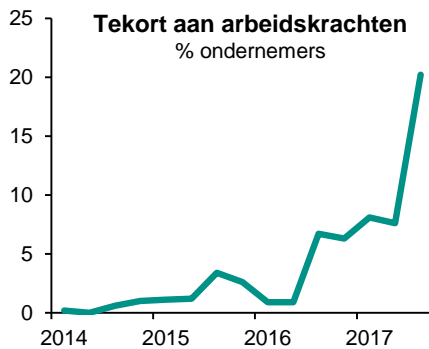
- ▶ De verschillen in de ontwikkeling van de waarde van de afgegeven vergunningen voor de woningbouw in de provincies blijft groot, al is er in alle provincie een stijging van de waarde te zien. In de provincies Zeeland en Limburg nam de waarde van de afgegeven vergunningen het minst hard toe, in de eerste zeven maanden van 2017 met 8% j-o-j respectievelijk 10,7% j-o-j. In Groningen (+76,4% j-o-j), Drenthe (+93,5% j-o-j), Flevoland (+96,3% j-o-j) en Zuid-Holland (+77,2% j-o-j) steeg de waarde van de vergunningen hard.
- ▶ Voor de utiliteitsbouw zijn de verschillen nog groter. De waarde van de afgegeven vergunningen voor nieuwe utiliteitsgebouwen daalde in de eerste zeven maanden van 2017 nog in Overijssel (-10,2% j-o-j), Utrecht (-6% j-o-j) en Noord-Brabant (-2,9% j-o-j). In de overige provincies is wel een stijging te zien. In positieve zin sprongen Groningen (+719% j-o-j), Drenthe (+171,4% j-o-j) en Flevoland (+131% j-o-j) eruit.
- ▶ Zowel wat betreft nieuwe woningen als nieuwe utiliteitsgebouwen springen de provincies Groningen, Drenthe en Flevoland er in positieve zin uit. Groningen en Drenthe zijn bezig met een inhaalslag en Flevoland profiteert van de nabijheid van Amsterdam.

9 Arbeidsmarkt

Sentiment over arbeidsmarkt is positief, groei aantal banen begint toe te nemen

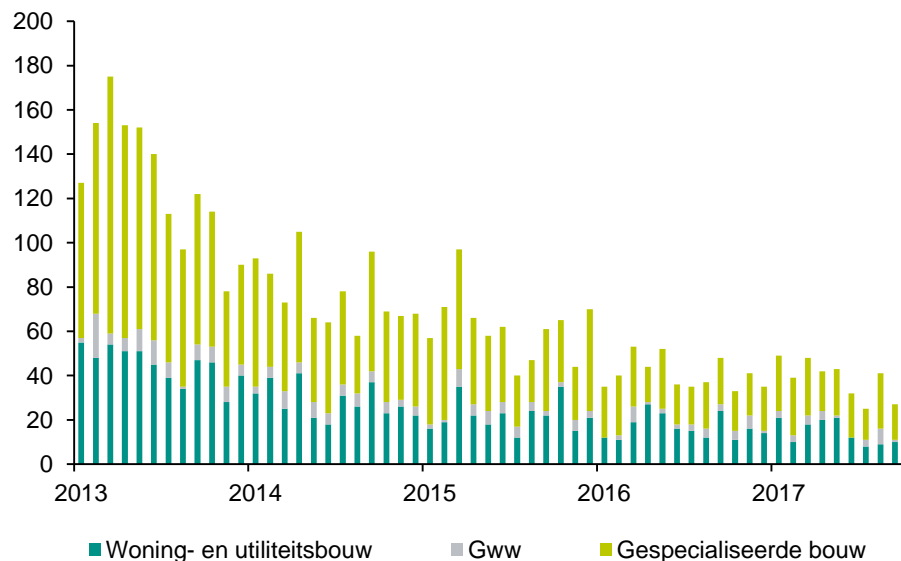

- ▶ Het vertrouwen van ondernemers in de bouw in het aantal te verwachten vacatures nam de afgelopen maanden weer toe na een dip. Het vertrouwen is nog hoog en ook nog hoger dan het vertrouwen in de industrie en commerciële dienstverlening. Maar liefst 20,2% van de bouwondernemers geeft aan dat zij het tekort aan arbeidskrachten als een belemmering ervaren. Dit aantal is nog nooit zo hoog geweest.
- ▶ Het aantal openstaande vacatures blijft oplopen. In het tweede kwartaal van 2017 stonden er 11.400 vacatures open. Een stijging van 67,6% in vergelijking met dezelfde periode vorig jaar. Het hoogste aantal sinds eind 2008. Ook het aantal banen in de bouw neemt gestaag toe. In april 2017 waren er 305.000 banen in de bouw, een stijging van 3% j-o-j.
- ▶ Doordat de bouwproductie hard toenam, terwijl het aantal banen in de bouw lange tijd beperkt steeg, nam de arbeidsproductiviteit sterk toe. De bouw werd niet efficiënter, het werk wordt tijdelijk door minder mensen gedaan. Inmiddels neemt het aantal banen en dus het aantal gewerkte uren harder toe, wat resulteert in een minder hard toenemende arbeidsproductiviteit.

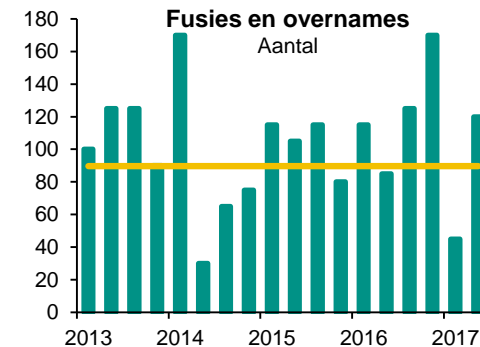
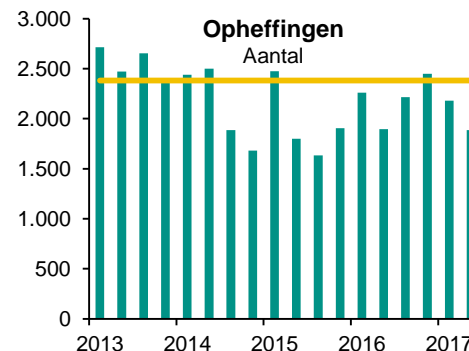
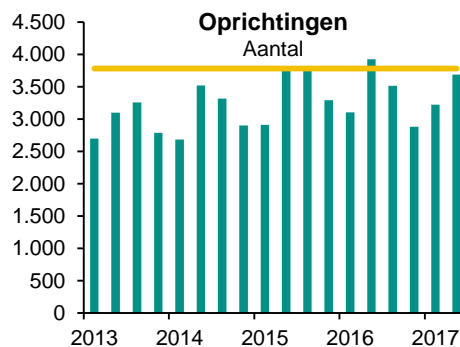
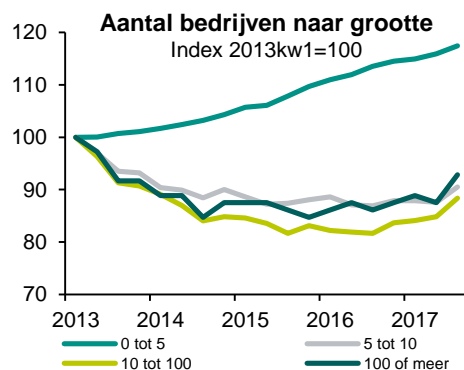

10 Bedrijfsdemografie

Aantal faillissementen bouw in eerste drie kwartalen 2017 met 14,5% gedaald

- ▶ In de eerste drie kwartalen van 2017 zijn er 365 bedrijven in de bouw failliet gegaan, een daling van 14,5% in vergelijking met dezelfde periode in 2016. Sinds de piek in het eerste kwartaal van 2013 is het aantal faillissementen met 81% afgenomen.
- ▶ In de eerste drie kwartalen van 2017 gingen 129 bedrijven actief in de woning- en utiliteitsbouw failliet. Een daling van 18,9% j-o-j. Dit komt overeen met de sterke stijging van de woningbouw, waardoor er veel werk is op dit moment.
- ▶ Het aantal faillissementen in de gespecialiseerde bouw (sloopbedrijven, installateurs en afwerkingsbedrijven) daalde in de eerste drie kwartalen van 2017 van 197 naar 191. In de gww was een lichte stijging van het aantal faillissementen te zien van 24 naar 26 bedrijven.
- ▶ Het aantal bedrijven in de bouw blijft stijgen. Vooral het aantal kleine bedrijven neemt toe, maar in het derde kwartaal van 2017 was er ook een toename te zien in het aantal grotere bedrijven (meer dan 5 werknemers).

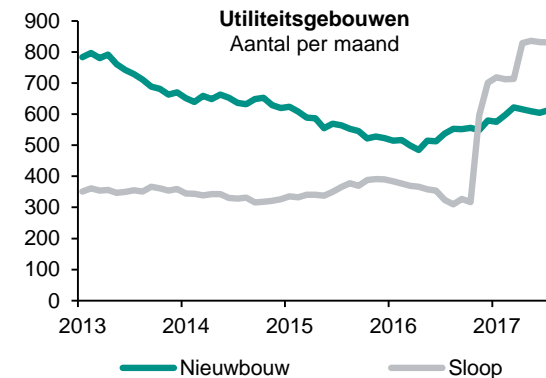
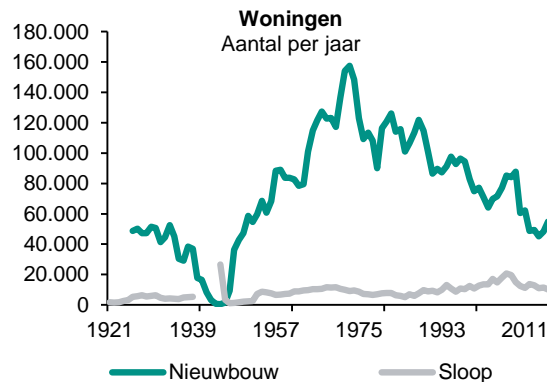
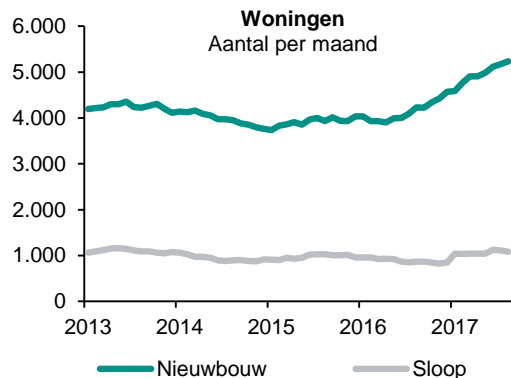

11 Herbruikbare materialen

Er worden niet voldoende gebouwen gesloopt

Nieuwbouw en sloop van gebouwen

Sloop van gebouwen niet voldoende om aan vraag nieuwe gebouwen te voldoen

- ▶ Om circulair te bouwen, zijn hergebruikte materialen noodzakelijk. In 2050 moet de Nederlandse economie in zijn geheel draaien op herbruikbare grondstoffen en in 2030 al voor de helft. Dit geldt ook voor nieuwbouw. Het wordt een grote uitdaging om hiervoor enkel herbruikbare grondstoffen te gebruiken.
- ▶ Een belangrijke herbruikbare grondstof is het sloopmateriaal uit oude gebouwen. Zoals in bovenstaande grafieken te zien is, wordt er niet voldoende gesloopt om voldoende materiaal te genereren voor nieuwbouw. De afgelopen 5 jaar werden er jaarlijks gemiddeld 17.000 gebouwen gesloopt, de meerderheid woningen. In dezelfde periode werden er gemiddeld jaarlijks 57.000 nieuwe gebouwen neergezet.
- ▶ Voor nieuwbouw en sloop van woningen zijn zelfs cijfers beschikbaar die teruggaan naar 1921. In deze periode zijn er jaarlijks gemiddeld 76.000 woningen gebouwd en 8.500 woningen gesloopt.
- ▶ Als al het sloopmateriaal wordt hergebruikt voor nieuwe woningen, kunnen daarmee jaarlijks 17.000 nieuwe gebouwen worden gebouwd. Dit is niet voldoende. De prognoses gaan uit van 60.000-80.000 nieuwe woningen per jaar. En dan zijn de nieuwe overige gebouwen nog niet meegerekend.
- ▶ De rest van het materiaal voor nieuwbouw moet afkomstig zijn van biomassa, waaronder hout.

11 Gebruikte materialen in de bouw

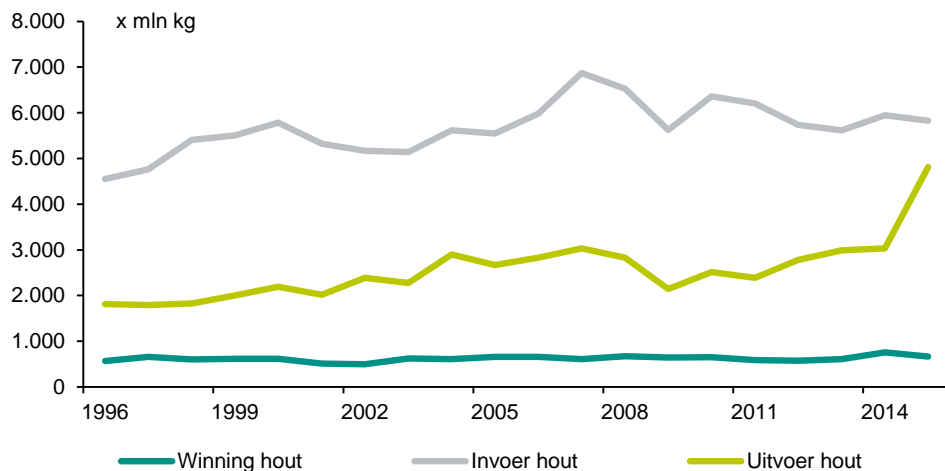
Er wordt nog weinig gebruik gemaakt van hout

Bouwmateriaal	Totaal gebruik (x kton)
Beton	490.000
Gipsplaat	300.000
Baksteen	175.000
Kalkzandsteen	80.000
Zandcement	70.000
Hout	51.000
Staal	25.000
Glas	10.000
Keramisch	9.000
Koper	1.000
Aluminium	1.000
Overig	52.000

- ▶ Zoals in de tabel te zien is, wordt er met name beton gebruikt als bouwmateriaal in gebouwen. Gevolgd door gipsplaten en bakstenen.
- ▶ Ongeveer 4 procent van het gebruikte bouwmateriaal in alle gebouwen in Nederland betreft hout. Hout wordt nu voornamelijk gebruikt in daken en de gebouwfundering.

11 Biobased bouwen

Waar komt het hout vandaan?

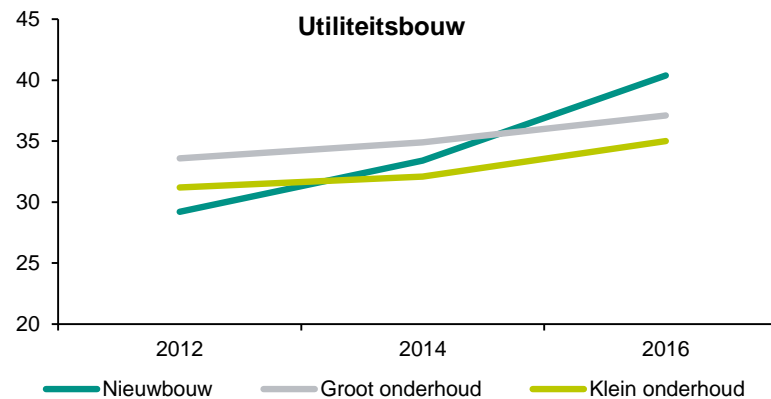
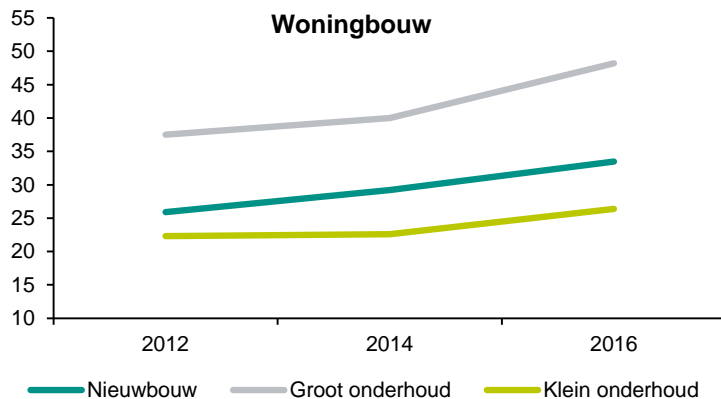
- ▶ In Nederland wordt weinig hout geproduceerd. In 2015 werd er 664 miljoen kg hout in Nederland gewonnen. Er werd 5.825 miljoen kg hout ingevoerd (waarvan er vervolgens 4.812 miljoen kg hout weer werd uitgevoerd). Nederland is voor het gebruik van hout dus sterk afhankelijk van import.
- ▶ Het grootste deel van de invoerwaarde van hout komt in 2016 uit Duitsland, gevolgd door Zweden en Frankrijk. Hout is een bulkgoed, wat duidelijk blijkt uit het feit dat het grootste deel van het hout van landen om ons heen komt. Een kleiner deel van het hout komt uit Indonesië en Maleisië.

Land	Invoerwaarde (x EUR 1000)	Aandeel
Duitsland	436.051	22,2%
Zweden	183.630	9,4%
Frankrijk	107.184	5,5%
Finland	82.844	4,2%
Rusland	81.133	4,1%
Maleisië	79.714	4,1%
Letland	71.303	3,6%
Spanje	60.702	3,1%
Indonesië	52.236	2,7%
Italië	48.599	2,5%

11 Installaties

Installaties worden steeds belangrijker

Installatie-
quote van
gebouwen

Circulaire
economie
gaat verder
dan
nieuwbouw
en het
gebouw zelf

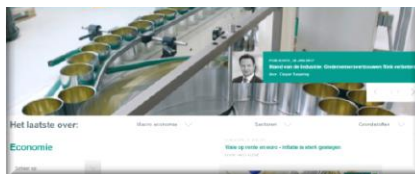
- ▶ Circulair bouwen gaat verder dan nieuwbouw en het materiaal dat daarvoor gebruikt wordt. Gebruik in plaats van bezit wordt ook steeds belangrijker. Installaties kunnen gehuurd worden in plaats van gekocht. Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden met liften en lampen.
- ▶ Installaties worden ook steeds belangrijker in een gebouw. UNETO-VNI, de brancheorganisatie van de installateurs, heeft berekend wat de installatiequote is. Deze quote geeft het aandeel van de installatietechniek in de totale bouwsom aan.
- ▶ De installatiequote voor zowel nieuwbouw, groot- als klein onderhoud van woningen is de afgelopen jaren toegenomen. Tijdens groot onderhoud wordt de meeste installatietechniek gebruikt, in 2016 bedroeg dit 48,2%. Daar was de afgelopen jaren ook de grootste stijging te zien.
- ▶ In tegenstelling tot de woningbouw, wordt in utiliteitsgebouwen veel installatietechniek gebruikt in de nieuwbouw. In 2016 bedroeg 40,4% van de bouwsom van nieuwe gebouwen installatietechniek. In 2012 was dit nog 29,2%. Nieuwe utiliteitsgebouwen zijn vaak zeer duurzaam, waarvoor veel installaties nodig zijn.

A Appendix – Contactgegevens, disclaimer en extra informatie

ABN AMRO Sector Advisory

	Sander van Wijk -vacant-	Hoofd Sector Advisory Hoofd Sector Research	sander.van.wijk@nl.abnamro.com				
	Maria Gambin Andres	Secretaresse	maria.gambin.andres@nl.abnamro.com				
Agrarisch	Pierre Berntsen	Sector Banker	pj.berntsen@nl.abnamro.com	Industrie	David Kemps	Sector Banker	david.kemps@nl.abnamro.com
	Jan de Ruyter	Sector Banker	jan.de.ruyter@nl.abnamro.com		Casper Burgering	Sector Econoom	casper.burgering@nl.abnamro.com
	Nadia Menkveld	Sector Econoom	nadia.menkveld@nl.abnamro.com		Alexander Goense	Sector Analyst	alexander.goense@nl.abnamro.com
	Martijn Leguit	Sector Analyst	martijn.leguit@nl.abnamro.com				
Bouw	Petran van Heel	Sector Banker	petran.van.heel@nl.abnamro.com	Food	Rob Morren	Sector Banker	rob.morren@nl.abnamro.com
	Madeline Buijs	Sector Econoom	madeline.buijs@nl.abnamro.com		Nadia Menkveld	Sector Econoom	nadia.menkveld@nl.abnamro.com
	Bram van Amerongen	Sector Analyst	bram.van.amerongen@nl.abnamro.com		Martijn Leguit	Sector Analyst	martijn.leguit@nl.abnamro.com
Transport & Logistiek	Bart Banning	Sector Banker	bart.banning@nl.abnamro.com	Retail	Henk Hofstede	Sector Banker	henk.hofstede@nl.abnamro.com
	Madeline Buijs	Sector Econoom	madeline.buijs@nl.abnamro.com		Sonny Duijn	Sector Econoom	sonny.duijn@nl.abnamro.com
	Bram van Amerongen	Sector Analyst	bram.van.amerongen@nl.abnamro.com		Saskia van de Scheur	Sector Analyst	saskia.van.de.scheur@nl.abnamro.com
TMT	Steven Peters	Sector Banker	steven.peters@nl.abnamro.com	Leisure	Stef Driessen	Sector Banker	stef.driessen@nl.abnamro.com
	Kasper Buiting	Sector Econoom	kasper.buiting@nl.abnamro.com		Sonny Duijn	Sector Econoom	sonny.duijn@nl.abnamro.com
	Justine Vijver	Sector Analyst	justine.vijver@nl.abnamro.com		Saskia van de Scheur	Sector Analyst	saskia.van.de.scheur@nl.abnamro.com
Zakelijke diensten	Han Mesters	Sector Banker	han.mesters@nl.abnamro.com	Grondstoffen:			
	Kasper Buiting	Sector Econoom	kasper.buiting@nl.abnamro.com	- Industriële Metalen	Casper Burgering	Sector Econoom	casper.burgering@nl.abnamro.com
	Justine Vijver	Sector Analyst	justine.vijver@nl.abnamro.com	- Agricommodities	Nadia Menkveld	Sector Econoom	nadia.menkveld@nl.abnamro.com

Voor meer sectorkennis, zie insights.abnamro.nl

en volg ons op

via [ABNAMROSectorkennis](https://twitter.com/ABNAMROSectorkennis)

Disclaimer

This document has been prepared by ABN AMRO. It is solely intended to provide financial and general information on the sector developments in the Netherlands. The information in this document is strictly proprietary and is being supplied to you solely for your information. It may not (in whole or in part) be reproduced, distributed or passed to a third party or used for any other purposes than stated above. This document is informative in nature and does not constitute an offer of securities to the public, nor a solicitation to make such an offer.

No reliance may be placed for any purposes whatsoever on the information, opinions, forecasts and assumptions contained in the document or on its completeness, accuracy or fairness. No representation or warranty, express or implied, is given by or on behalf of ABN AMRO, or any of its directors, officers, agents, affiliates, group companies, or employees as to the accuracy or completeness of the information contained in this document and no liability is accepted for any loss, arising, directly or indirectly, from any use of such information. The views and opinions expressed herein may be subject to change at any given time and ABN AMRO is under no obligation to update the information contained in this document after the date thereof.

Before investing in any product of ABN AMRO Bank N.V., you should obtain information on various financial and other risks and any possible restrictions that you and your investments activities may encounter under applicable laws and regulations. If, after reading this document, you consider investing in a product, you are advised to discuss such an investment with your relationship manager or personal advisor and check whether the relevant product –considering the risks involved- is appropriate within your investment activities. The value of your investments may fluctuate. Past performance is no guarantee for future returns. ABN AMRO reserves the right to make amendments to this material.

© ABN AMRO, 2017

Teksten zijn afgesloten op 18 oktober 2017